

Ce se pune în vedere¹

Repere pentru o poetică a imaginii

Volumul de față urmărește să traseze liniile directoare ale unei *poetici a imaginii*, punând sub interogare statutul imaginii cu referire la funcția pe care aceasta o are în constituirea semnificabilului originar. Deschide ea un orizont al prezenței în manifestabilul unui fenomen infra-textual ? Altfel spus: ceea ce presemnifică în mod originar se dă înțelegerii în „trupul” unei imagini, într-o configurație grăitoare ? Cum putem surprinde, dincolo de corpul poetic, dar prin limbajul semnificant al acestuia, chipul *inimaginabil* al trupului poetal, în locul incert – ezitând între *realia* și *fictia* – în care ceva apare în perspectiva deschisă de un nou punct de vedere ?²

¹ O versiune prescurtată a acestui studiu introductiv a apărut cu titlul „Poétique de l’image. Structure diaphane et phénoménologie de l’inapparent” în *Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy*, vol. VI, no. 1, 2014, pp. 361-377.

² Referitor la concepte precum intuiție eidetică, înțelegere albă, corp poetic sau trup poetal, pe care le vom folosi în prezentul volum, trimitem la cartea noastră *Înțelegerea albă. Cinci studii de hermeneutică*

Aici, mai mult decât oriunde, filosofia și poezia nu se împlinesc una fără cealaltă, ci una pe cealaltă, regăsindu-și rădăcina comună într-o rostire originară.³ „Un dialog al gândirii cu creația poetică” nu numai că este posibil, dar și necesar întrucât, „amândurora le este proprie o relație privilegiată, chiar dacă diferită, cu limba”.⁴ Totuși, carența conceptului constă în faptul că rămâne mereu dincoace de ceea ce el conceptualizează, excep-tând situația în care el apelează la intuițiile care îi hrănesc meditația, păstrându-l „inspirat” de gândirea precritică a originarului.⁵ Dimpotrivă, cuvântul poetic, în rezonanța gândirii goale, face loc celebrării, adeziunii: „aici gândirea mea se contopește cu lucrurile,

fenomenologică, Ed. Paralela 45, Pitești, 2012, pp. 166-231. Cf. și „Herméneutique phénoménologique et révélation de la chair poétique”, în *Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy*, vol. V, no. 1, 2013, pp. 179-200.

³ „Căci arta și filosofia *împreună* nu sunt fabricări arbitrare în universul «spiritual» (al «culturii»), ci contact cu Ființa tocmai drept creații” (Maurice Merleau-Ponty, *Le Visible et l’Invisible*, Gallimard, Paris, 1964, p. 251).

⁴ Martin Heidegger, „Limba în poem”, în *Originea operei de artă*, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 310. „Dialogul gândirii cu creația poetică nu poate să slujească Poemul decât pe o cale mediată. Iată de ce acest dialog este pândit de primejdia de a perturba rostirea proprie Poemului în loc de a-l lăsa să cânte în propria-i netulburare” (*ibidem*, p. 311).

⁵ „Poate că poezia exprimă o experiență autentică și semnificativă. Și poate că metafizica nu poate apela la altceva decât la a urmări atare inspirații, singurele intuiții din care se pot hrăni conceptele sale, singurele apeluri la o gândire precritică; aceste intuiții unesc filosofia cu originile experienței omenești, cu resorturile oricărei meditații” (Mikel Dufrenne, *Poeticul*, Ed. Univers, București, 1971, p. 205).

trece prin ceea ce ele semnifică în mod absolut”.⁶ Dincolo însă de o contopire ori de o absorbție a lor, ar fi mai nimerit să vorbim de o *orientare* a chemării semnificabilului, de un apel care este chiar esența atât a exigenței scriiturii, cât și a răspunsului hărăzit lecturii. Orientare ce mută centrul de greutate, din circularitatea relației dintre întrebare și răspuns, în chiar calea, de reciprocă atingere, care leagă chemarea de răspuns. Înțelegerea stă sub semnul chemării; ea e chemată, convocată de ceea ce apare și începe să semnifice așa cum nu a făcut-o până atunci. Este ceea ce Munier numește „dimensiunea de necunoscut”, aceea a unei „aparitii uitate”⁷, fața nevăzută a lucrurilor, locul pre-scriptibil al rostirii în care se va înscrie cuvântul poemului. Subiectul înțelegerii aproape că își pierde subiectivitatea, el nefiind subiect al unui sens și nici măcar al unui limbaj. Cel care înțelege ascultă, stă în ascultare, e martorul tăcut al ivirii semnificabilului.⁸ În această situație, „nu există subiect (...) decât rezonant, răspunzând unei chemări, unei convocări de sens”.⁹ Prin urmare, o înțelegere care nu dă sens, ci primește sensul la sine. Îl primește însă nu doar fără concept, ci și *fără imagine* ? Imaginea – simplă repetiție sau reproducere a ceea

⁶ Roger Munier, *La Pensée totale*, Courrier du Centre International d'études poétiques, Bruxelles, nr. 31, 1961, p. 3.

⁷ Roger Munier, *La Dimension d'inconnu*, José Corti, Paris, 1998, p. 35.

⁸ „Locul în care limbajul se pierde și ne scapă e, în același timp, locul în care el se regăsește pe sine, în care e *rostire*. (...) Limbajul operează și devine el însuși, de fiecare dată, ca putere ce *descoperă*, manifestă și aduce lucrurile în lumină; iar în fața a ceea ce spune se așterne *tăcerea*” (Paul Ricœur, *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Seuil, Paris, 1969, p. 68).

⁹ Jean-Luc Nancy, *À l'écoute*, Galilée, Paris, 2002, p. 58.

ce este – dă de văzut lumea sub chipul aceluiași, nefăcând decât să spună ființa prin manifestările sale. În această accepțiune, imaginea ne oferă chipul „obiectiv” al unei prezențe impersonale, indiferente, fascinația unui discurs alienant.¹⁰ Înțelegerea *este* în lucruri – acolo unde ele încep să (se) semnifice – și nu în imaginea pe care o propune o reprezentare a lucrurilor. Ea se află în lucruri, fără să le confişte semnificabilul, într-o paradoxală distanță a ascultării,¹¹ în locul nedeterminat al vacuității gândirii, a imaginii, a reprezentării. De aceea, semnificabilul este un non-manifestabil real, fără un orizont de prezență: celebrare pură, originară, lipsită de aportul unei experiențe, al unei „trăiri” în care s-ar expune.

Nu este aceasta tocmai exigența interogării filosofice originare, a unei rostiri de dinaintea rostului ? Căci „rostirea nu-și are locul în rezultat, doar la nivelul celor rostite. Ea se produce altundeva. Acest altundeva care întemeiază cuvântul îl debordează”,¹² nefiind – în textura sa întrupată poetical – decât mărturia unui simplu elan al rostirii pure, o „epifanie a lipsei”. Înțelegerea albă (a intuiției eidetice) presupune astfel o *practică apofatică* sau o *fenomenologie a inaparentului*.¹³ Ea ar trebui să regăsească drumul „între ceea ce

¹⁰ Cf. Roger Munier, *Contre l'image*, Gallimard, Paris, 1963. Dar aici – trebuie precizat – Munier scoate în evidență carențele imaginilor cinematografice și fotografice.

¹¹ „Ar trebui revenit la această idee a proximității prin distanță, a intuiției ca auscultare sau palpitație în densitate” (Maurice Merleau-Ponty, *Le Visible et l'Invisible*, ed. cit., p. 170).

¹² Roger Munier, *La Dimension d'inconnu*, ed. cit., p. 28.

¹³ „O fenomenologie a inaparentului și, prin urmare, o descriere încă exterioară” care nu constă într-o întoarcere „la lucrurile însele”, ci „la «negativele» lor liminare. O fenomenologie a limitei (sau a frontierei) ca vid – *kenos* –, presupunând deci «kenoza» proprie oricărei reducții” (Virgil Cimosoș, *Être(s) de passage*, Zeta Books, București, 2008, p. 47).

afirmă și ceea ce maschează”, trupul unei imagini intermediare – de trecere – între ceea ce se propune cuvântării și apariția semnificabilului însuși: un traseu oblic ce surprinde veșnicul (re)început al rostirii poetale.¹⁴ Or începutul este un transcendent, un dincolo de înțelegerea pur interpretativă. De aceea, fiecare act de înțelegere intuitivă reface distanța unui mereu nou reînceput, distanță fondatoare în care „lucrurile nu sunt spuse poetic, pornind de la începutul care le iradiază în cuvântul poemului, ci în el”,¹⁵ în ivirea virginală, instantanee, continuă a pre-venirii lor originare în timpul rostirii. Nicio gândire nu ar putea tematiza acest început semnificabil care „face” semn prin țesătura cuvintelor. Căci „gândirea scrutează”, pe când poezia dezvăluie această venire în ceea ce ea numește, deschide distanța străbătută de ceea ce vine și se arată înainte de a fi numit și de *a fi* ca atare. Ea cheamă lucrurile în numele noii lor arătări, în pre-manifestarea prezenței lor evocate, necuvântate, care nu face încă *figură* de ființă cu nume și adresă, ci e abia chemată la ființă.¹⁶ „Așa cum gândirea este atenție asupra ființei, poezia este o sesizare oblică a timpului”.¹⁷ Înțelegerea albă

¹⁴ Roger Munier, *Le parcours oblique*, Éditions de la Différence, Paris, 1979, p. 31.

¹⁵ *Ibidem*, p. 13.

¹⁶ Căci „a numi nu înseamnă a distribui calificative, a folosi cuvinte. A numi înseamnă a chema pe nume. Numirea este chemare. Chemarea apropie ceea ce cheamă (...). Care prezență este mai înaltă, cea care se întinde sub ochii noștri sau aceea a ceva ce este chemat?” (Martin Heidegger, *Acheminement vers la parole*, Gallimard, Paris, 1976, pp. 22-23).

¹⁷ Roger Munier, *op. cit.*, p. 20. „Sesizare refuzată ca atare gândirii în registrul ce-i este propriu. Ar fi aici punctul crucial de despărțire între poezie și gândire? Doar dacă *începutul* pe care poezia îl semnalează nu desemnează un câmp nou pentru o gândire liberă de «ființă», desprinsă cel puțin de o privire anume, imobilă în esență” (*ibidem*).

se lasă impregnată de prezentul fără de timp al începutului, sarcină ce re-începe cu fiecare poem, intransitiv, în lipsa vreunui obiect pe care să-și fixeze privirea. „Aici se încheagă paradoxul poeziei, în diferența sa față de gândire: Ea nu numește necunoscutul: îi dă *loc* în poem”.¹⁸ Dincolo de rostirea pură căreia ambele îi oferă cutia de rezonanță a începutului semnificabil, căci restaurează limbajul aducându-l la origine, cuvântul poeziei nu se confundă cu cel al filosofiei; „poezia nu este filosofia: ea nu meditează asupra limbajului, ea îl produce; dar nu-l inventează: ea transfigurează numai limbajul comun”.¹⁹ Transfigurare imaginală în care ceea ce începe să semnifice nu pune în vedere, arată ceea ce nu apare în vizibilitatea textului, se rostește precum o negare – ori o punere în absență – a tuturor celor ce se afirmă în orizontul prezenței. Apofatismul acestui demers subliniază tocmai *locul* inaparentului, figura (imprezentabilă și nereprezentativă) a semnificabilului, adică *imaginea* unei urme.²⁰ „Loc al unei întâlniri *posibile* (s. n.) între actul prim (*a vedea*) și sensul dat ființei prin puterea logos-ului (actul de *a semnifica*)”.²¹ Iar mediul propriu al ivirii imaginii este o distanță care nu desparte ci unifică, leagă lucrurile între ele în

¹⁸ *Ibidem*, p. 22.

¹⁹ Mikel Dufrenne, *Poeticul*, ed. cit., p. 62.

²⁰ Loc al inaparentului care „se revelează mai degrabă în schimbări decât în stări, implicându-l pe cel care se aventurează acolo, și care în final nu propune analizei decât urme – aceste imagini fragile – de-a lungul parcursului de descoperit și a căruia direcție e mai importantă decât capătul” (Jean Burgos, „La notion de motif dans les recherches sur l’imaginaire”, în Michel Vanhellputte and Léon Somville (ed.), *Motifs in Art and Literature* Proceedings of the Symposium at the Vrije Universiteit Brussel, Uitgeverij Peeters Leuven, 1984, p. 33).

²¹ Anca Vasiliu, *Dire et voir. La parole visible du Sophiste*, Vrin, Paris, 2012, p. 28.

cuprinsul deschis al poemului. Loc predilect al *diafanului* situat la dubla încrucișare a vederii și a vizibilului, a apariției și a constituirii imaginii.²²

Note introductive la fenomenologia inaparentului

Fenomenologia inaparentului are o vocație „arheologică”; ea investighează fenomene originare care nu se arată, sunt „nu-încă-vizibile”. Cum spune G. Guest, această fenomenologie „face semn spre ceea ce, fiind prezent, rămâne nevăzut, necunoscut. Ea arată ceva ce nu se arată percepției noastre obișnuite. Ceva ce necesită, pentru a fi primit, o recunoaștere”: „«faptul» extrem și singular, și la prima vedere «inaparent»”.²³ Este vorba în esență de o fenome-

²² Despre semnificațiile complexe ale diafanului, cf. interpretările Ancăi Vasiliu: *Du diaphane. Image, milieu, lumière dans la pensée antique et médiévale*, Vrin, Paris, 1997 (trad. rom. Ed. Polirom, Iași, 2010); „Diaphane”, în Barbara Cassin (dir.), *Vocabulaire européen des philosophies*, Seuil, Paris, 2004. Cităm din această ultimă lucrare: „Situat la dubla întretăiere a vederii și a vizibilului, a apariției și a constituirii imaginii, termenul *diafan* este astăzi unul din martorii cei mai revelatori ai modului în care cei din vechime priveau, concepeau și înțelegeau lumea. Căci, pentru gândirea antică și medievală, nu e suficient să fie lumină și ceva «solid» pentru ca lumea să fie văzută în culorile ei și cunoscută în formele și speciile ei, trebuie să existe de asemenea diafanul, adică un «mediu» care leagă lucrurile între ele și deschide prin el o cale către receptarea sensibilă și înțelegere. De atunci, diafanul a ajuns să pătrundă în mod tacit nu doar orice știință optică, ci și întreaga reprezentare a lumii sub dublul său aspect sensibil și inteligibil, operând astfel, prin participarea sa la lumină, o veritabilă mutație între vizibil și invizibil” (p. 307).

²³ Gérard Guest, „Aux confins de l’inapparent (L’extrême phénoménologie de Heidegger)”, în Pascal Dupond, Laurent Cournarie

nologie a invizibilului pentru care fenomenul nu se dă în spectacolul exteriorității, în faptul de a apărea al lumii vizibile. Fiind modul radical al fenomenului, inaparentul este *fondul de posibilitate* al apariției, ceea ce rămâne în latență, arătându-se în el însuși, în nemanifestarea sa care face posibil ca ceea ce apare să se manifeste. Ar fi mai degrabă, potrivit lui J.-F. Courtine, o „aphanologie”²⁴, adică o fenomenologie de dincolo de orice fenomen vizibil, care are ca obiect figurile absenței, imaginile invizibile, nesensibile de percepția sensibilă. În *Seminarul de la Zähringen* (1973), ultimul Heidegger, punând tema unei posibile fenomenologii a inaparentului, interoghează însuși fundamentul percepției sensibile: „Dar care este fundamentul percepției sensibile ? Pe ce este întemeiat obiectul sensibil ca sensibil ? Fundamentul sensibilului este ceea ce Husserl numește *Hylè*, adică ceea ce afectează în mod sensibil, pe scurt datele senzoriale (albastrul, negrul, extensia spațială, etc.). Ce este perceput în mod sensibil ? Sunt înseși datele senzoriale. Or, *cu* aceste date senzoriale are loc, în percepție, apariția unui *obiect*. Obiectualitatea obiectului nu poate fi percepută sensibil. Rezumând, faptul că obiectul este obiect nu rezultă dintr-o intuiție sensibilă”²⁵. El este *ek-static*, „imaneța este spartă de la un capăt la altul”²⁶, ea devine un raport invizibil cu realul.

(ed.), *Phénoménologie: Un siècle de philosophie*, Ellipses, Paris, 2002, p. 125. „Căci «inaparentul» nu apare aici decât drept modul extrem al «fenomenului» prin excelență: adică ceea ce «în inaparența sa face posibil ca ceea ce apare să apară»” (*ibidem*, p. 112).

²⁴ Cf. Jean-François Courtine, *Heidegger et la phénoménologie*, Vrin, Paris, 1990, pp. 278, 396.

²⁵ Martin Heidegger, *Questions III et IV*, Gallimard, Paris, 1996, pp. 462-463.

²⁶ *Ibidem*, p. 471.

Heidegger explică acest proces în felul următor: „Văd o hârtie albă. Dar e vedere și vedere; două vederi: vederea sensibilă și vederea categorială. (...) Repetăm: când văd această carte, văd un lucru substanțial, fără să văd totuși substanțialitatea așa cum văd cartea. Or tocmai substanțialitatea este cea care, în inaparența ei, face posibil ca ceea ce apare să apară. În acest sens putem spune chiar că ea este mai aparentă decât aparentul însuși”.²⁷ Vederea in-sensibilă se întoarce asupra propriei intenții, aproape dezi-cându-se de ea, o vedere neintențională, „aphanologică”, ce șterge sensibilul și ignoră reprezentatul, căci acum „obiectul” ei este un nereprezentabil. În acest *positum* al oricărei percepții, posibilul imperceptibil face posibilă percepția însăși, iar tot ce apare e acoperit în adâncul ascunsului, inaparent percepției sensibile, nevăzut întrucât nu dă încă nimic de văzut, precum „ființa fără adăpost întoarsă în întregul ființării”.²⁸ Se deschide însă intuiției eidetice în formele diafane ale trecerii și transparenței, în imaginile absenței și ale luminii prin care se vede. Ceea ce nu apare percepției creează perceptibilul, nu se dă spre vedere, dar face vederea posibilă, fiind el însuși posibilul vederii. Aspect ce pune un raport invizibil, inaparent, cu ființa realului, derealizată, de-ființată, fluidizată până la forma pură a ființării, acolo unde inaparența este trans-aparență. Inaparentul nu are relație cu ființa și cu prezența, ci cu absența sau chiar cu nimicul revelat apofatic și a cărui epifanie are loc în trupul poetal al imaginii. De aceea, „absența, în perspectiva unei «fenomenologii a inaparentului», nu este o figură: ea este un fond, un suport și o înfășurare, chiar dacă ea se realizează, se recompune sau se analizează în tot atâtea figuri pe care le acaparează capacitatea noastră analitică. «Figurile absenței» ascultă

²⁷ *Ibidem*, p. 462.

²⁸ *Ibidem*, p. 368.

de mișcarea unei absențe fără figură”.²⁹ Câtă inaparență, atâta absență de ființă, dar tot atâta donație a posibilului fără prealabilul ființei.

Prin urmare, imaginea poetală nu e una de primă instanță, ea nu se impune ca prezență evidentă la suprafața textului, nu intră în orizontul de vizibilitate al ființei textuale. Inaparența ei este un fond clar-obscur, intermediul translucid al ivirii semnificabilului originar. Ceea ce este de prim abord și apare în textul unui poem este imaginea deja constituită, prinsă în rețeaua semnificațiilor ca element al unei lumi imaginare. Este imaginea poetică textuală ca obiect al tematizării interpretative, chiar dacă înțelegem acest travaliu exegetic drept *inter-pretatio*, adică prestație intermediară, strecurarea printre rândurile unui text.³⁰ Imaginea poetală în schimb, figură a absenței, nu e interpretabilă decât în momentul în care ea deja nu mai este, sau – altfel spus – „figurează” în subtextul ori mai degrabă în *pretextul* în care ea se ivește și semnifică înaintea de *a fi*. Faptul că ea este inaparentul (*unscheinbar*) o arată drept „acea fenomenalitate prin excelență care, întrucât nu e nici imediată nici ontică, nu poate fi redusă la o intenție eidetică”. Este motivul pentru care „fenomenologul inaparentului» nu mai este spectatorul ideal al adevărului lumii esențelor sale: el învață să locuiască

²⁹ Victor Martinez, „«La phénoménologie de l’inapparent» dans les œuvres de Heidegger et Du Bouchet”, în Anke Grutschus, Peter Krilles (Hg.), *Figuren des Absenz. Figures de l’absence*, Frank & Timme, Berlin, 2010, p. 70. Cf. și Jean Grondin, „L’universalité de l’herméneutique et les limites du langage: Contribution à une phénoménologie de l’inapparent”, *Laval théologique et philosophique*, vol. 53, no. 1, février 1997, pp. 181-194.

³⁰ Cf. Hans-Georg Gadamer, „Hermeneutik auf der Spur”, în *GW*, 10, *Hermeneutik im Rückblick*, Mohr, Tübingen, 1995, p. 173.